

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук з фізичного виховання та спорту, професора Пангелової Наталії Євгенівни на дисертаційну роботу Чижевської Надії Василівни за темою «Формування здібностей дітей 4-6 років до занять інтелектуальними видами спорту (на матеріалі шашок)», подану до разової спеціалізованої вченої ради Національного університету фізичного виховання і спорту України для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 017 – Фізична культура і спорт

Актуальність дисертаційної роботи. Реформування змісту та гуманізація цілей дошкільної освіти України, зокрема, її складової – фізичного виховання є частиною процесу оновлення світових та європейських освітніх систем. На часі актуальною є реалізація компетентнісної парадигми, яка орієнтує на впровадження у педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості дитини. Концептуальні положення сучасної дошкільної освіти орієнтують на пошук нових технологій та їх реалізацію відповідно до сучасних потреб особистості і суспільства. Сучасна дошкільна дидактика орієнтує на реалізацію та самореалізацію особистісного потенціалу дитини-дошкільника. У сучасних інноваційних програмах пріоритетними є завдання не тільки фізичного вдосконалення дитини, але й розвитку її розумових і творчих здібностей.

У зв'язку з цим, застосування інтелектуальних видів спорту у роботі з дітьми 4-6 років може мати значний освітньо-виховний потенціал, що зазначено у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців. Аналіз літературних джерел свідчить про ефективність використання інтелектуальних ігор, зокрема, гри в шашки у роботі з дітьми дошкільного віку для їх психо-емоційного розвитку. Однак, впровадження таких занять у практику закладів дошкільної освіти лімітовано відсутністю науково обґрунтованої програми навчання гри в шашки дітей 4-6 років, що обумовлює актуальність теми дисертаційної роботи Н.В. Чижевської.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні та розробці програми навчання гри в шашки дітей 4–6 років для розвитку їх когнітивних здібностей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2016-2020 рр. 1.13 «Технологія проектування інформаційного середовища закладу вищої освіти з фізичної культури і спорту» (№ державної реєстрації: 0119U000308) та теми Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021-2025 рр. 1.7 «Теоретико-методологічні засади розвитку кіберспорту та інтелектуальних видів спорту» (№ державної реєстрації 0121U108211). Внесок здобувача, як співвиконавця теми, полягав у розробці програми навчання гри в шашки для дітей 4–6 років та її впровадження в дошкільні установи.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що:

- обґрунтовано підхід до навчання гри в шашки дітей 4–6 років в закладах дошкільної освіти для покращення когнітивних здібностей дітей та розроблено алгоритм, що містить 15 складових;
- розроблено програму навчання гри в шашки дітей 4–6 років, що містить 4 етапи і спрямована на розвиток загальних та спеціальних здібностей, серед яких інтелектуальні, комунікаційні і творчі, когнітивні характеристики (логічне мислення, увага та уява), вміння планувати свої дії та їх наслідки, діяти в межах правил;
- доведено сприятливий вік дітей 4–6 років для початку занять інтелектуальними видами спорту, зокрема шашками, в якому активно розвиваються сприйняття, пам'ять, увага, логічне мислення, уміння приймати рішення, які є значущими для шашкіста;
- обґрунтовано педагогічні умови навчання гри в шашки дітей 4-6 років в закладах дошкільної освіти при проведенні гурткової роботи;
- визначено значущі якості та здібності шашкіста-початківця для формування спортивної майстерності та високого рівня гри у дорослому віці, серед яких мотивація грати, наполегливість в досягненні мети, здатність запам'ятовувати правила, позицію на дошці або гру, здібності до навчання гри в шашки, здібності до тривалої концентрації уваги;
- визначено значущість складових розвитку дитини 4–6 років для подальших занять інтелектуальними видами спорту: когнітивної, соціально-емоційної, мовленнєвої та фізичного розвитку;
- доповнено дані щодо використання тестів та показників для оцінки та визначення когнітивних здібностей дітей дошкільного віку при навчанні гри в шашки;
- підтверджено та доповнено дані щодо позитивного впливу занять інтелектуальними видами спорту на фізичний та психічний розвиток дітей.

У цьому зв'язку можна зазначити, що представлена робота містить нові наукові дані.

Практичне значення роботи полягає: в розробці програми навчання гри в шашки дітей дошкільного віку, її впровадження в гурткову роботу закладів дошкільної освіти, що дозволяє впливати на інтелектуальний розвиток дитини, сприяє підготовці дітей до школи; також реалізація цієї програми дозволяє виявити здібних до інтелектуальних видів спорту дітей і рекомендувати їм займатися в спеціалізованих спортивних групах в ДЮСШ; наданні практичних рекомендацій до впровадження навчальної програми гри в шашки для дітей 4-6 років через Національну федерацію шашок України, освітні та спортивні інституції.

Результати досліджень було впроваджено в навчальний процес кафедри кіберспорту та інформаційних технологій Національного університету фізичного виховання і спорту України при викладанні дисципліни «Інноваційні технології у практиці фізичного виховання і спорту» на 4-му курсі першого бакалаврського рівня (18 жовтня 2021 р., 11 листопада 2022 р.), про що свідчать відповідні акти впровадження. Отримані дані можуть бути використані

вихователями, психологами у закладах дошкільної освіти, тренерами з інтелектуальних видів спорту, функціонерами, що істотно підвищить ефективність пошуку та підготовки дітей в інтелектуальних видах спорту, зокрема в шашках. Результати досліджень апробовано і впроваджено в практику роботи ГО «Національна федерація шашок України» (19 квітня 2023 р.), та в дошкільний заклад № 18, 28 м. Біла Церква (21 квітня 2023 р.), про що свідчать відповідні акти впровадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані експериментальними даними, відповідають меті та завданням роботи. Ступінь вірогідності отриманих результатів забезпечується тривалістю та кількістю експериментальних досліджень, використанням у роботі сучасних методів, які відповідають вимогам спортивної та наукової метрології, застосуванням адекватного завданням комплексу діагностичної апаратури.

Достовірність отриманих результатів забезпечується адекватністю методів меті і завданням роботи, достатнім обсягом і репрезентативністю емпіричного матеріалу.

Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Характеристика основних положень роботи. Матеріали дисертаційного дослідження викладено на 243 сторінках тексту комп'ютерного набору державною мовою (176 сторінок основного тексту). У структурі дисертаційної роботи виділено: анотацію двома мовами, список публікацій здобувача за темою дисертації, зміст, перелік умовних позначень та скорочень, вступ, п'ять розділів та висновки до них, загальні висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел, 8 додатків. Цифровий матеріал дисертації ілюстровано 16 таблицями та 26 рисунками. Список використаних джерел складається з 254 найменування, з яких 163 іноземні.

У *вступі* обґрунтовано актуальність роботи, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, методи, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, окреслено особистий внесок автора, наведено дані щодо апробації роботи та впровадження отриманих результатів у практику, зазначено кількість публікацій.

У *першому розділі дисертаційної роботи «Сучасні проблеми підготовки та розвиток здібностей дітей до занять інтелектуальними видами спорту»* автором представлені результати аналізу наукових джерел з проблеми дослідження, а саме: надана характеристика інтелектуальним видам спорту в системі міжнародного спортивного руху; висвітлені особливості підготовки та відбору дітей в інтелектуальних видах спорту та шашках; розкриті вікові особливості дітей 4-6 років та їх урахування при заняттях інтелектуальними видами спорту; представлені дані щодо розвитку здібностей особистості в процесі занять інтелектуальними видами спорту.

Автор зазначає, що дослідження впливу занять шашками на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку є актуальними через їхню

потенційну користь для формування інтелектуальних та соціальних навичок у дітей в дошкільному віці. Ранні роки життя є значущим періодом для формування когнітивних навичок. Розвиток когнітивних здібностей засобами гри в шашки у дітей дошкільного віку розглядають як один із сучасних підходів розвитку особистості, що ґрунтується на фундаментальних дослідженнях з вікової психології та педагогіки. Введення інтелектуальних видів спорту, зокрема шашок, в програму дошкільних навчальних закладів з метою розвитку когнітивних здібностей дитини, вивчення відповідного впливу занять на розвиток дитини та водночас формування ефективних критеріїв пошуку перспективних дітей для занять шашками визначено як сучасну наукову проблему.

Результати теоретичного дослідження 1 розділу висвітлені у 8 публікаціях автора.

У *другому розділі* **«Методи та організація дослідження»** представлено опис методів, які використовувалися під час проведення дослідження відповідно до його мети, завдань, об'єкту, предмету. Наведено також опис етапів організації та проведення дослідження.

У *третьому розділі* **«Обґрунтування доцільності занять інтелектуальними видами спорту дітей 4-6 років»** автором представлені дані порівняльного аналізу навчальних програм для ДЮСШ, СДЮСШОР з для інтелектуальних видів спорту (шахи, шашки, го), які свідчать, що мінімальний вік зарахування учнів становить 6 років, і може бути зменшений в окремих випадках на 1–2 роки. Визначено необхідність поетапного відбору здібних дітей та підлітків при проведенні різноманітних змагань, сеансів одночасної гри, а також необхідність застосування тестів, які спрямовані на виявлення здібних дітей.

Здобувачкою визначені особливості побудови та змісту занять шашками дітей дошкільного віку, пріоритетні завдання, принципи тренування та спрямованість занять. Проведене експертне опитування тренерів (n = 28) показало значущість низки показників для формування майстерності шашкіста. Серед них: мотивація та бажання грати; наполегливість в досягненні мети; пам'ять та здібності до навчання гри в шашки і до тривалої концентрації уваги; швидкість реакції та уваги; працездатність як характеристика стійкості нервових процесів; емоційна стійкість, здібність змінювати початковий план, структуру дій проти різних суперників; аналітичні здібності, вміння будувати причинно-наслідкові зв'язки, критичне мислення, вміння прораховувати варіанти на багато ходів, комбінаційний зір, дебютна підготовка; рівень здоров'я, фізична працездатність та загальна фізична підготовленість та ін.

Результати експертного опитування фахівців з шашок (тренери, спортсмени високої кваліфікації, n=14) дозволили автору визначити, що доцільним віком для початку занять шашками є чотири – шість років. Експерти підкреслили тенденцію омолодження початку занять спортом і підтвердили вплив занять інтелектуальними видами спорту на прискорення розвитку дитини.

При визначенні найбільш оптимального віку початку занять думка тренерів (n=28) ґрунтувалася на: практичному досвіді тренерської роботи, світовій тенденції до зменшення віку молодшої вікової категорії учасників чемпіонатів світу та Європи з шашок; знанні вікових особливостей розвитку психічних процесів, зокрема, рівня прояву уваги, яку дитина може виявити в процесі тренувального заняття; набуття навичок письма дитиною, зокрема, її здатності до самостійного запису, відповіді на домашні завдання та партії в турнірі; на здатності до виконання вказівок тренера та розуміння і дотримання правил гри.

Автор зазначає, що тривалість занять для дітей дошкільного віку за даними опитування фахівців (n=28) становить від 30 до 60 хвилин, кратність 2-3 рази на тиждень.

Опитування іншої категорії респондентів (батьків, n=38), підтверджує позитивний вплив занять шашками на розвиток когнітивної сфери дошкільнят. Навчання гри дитини сприяє покращенню: концентрації уваги, вмінню будувати логічні зв'язки, просторовому мисленню, прояву математичних здібностей; рівню прояву уваги, комунікабельності; розвитку мислення, лідерських якостей, дрібної моторики, соціалізації, вмінню вирішувати конфліктні ситуації. 94 % батьків підтвердили готовність підтримати дитину у бажанні займатися грою в шашки.

Результати досліджень з розділу найшли відображення в 6 публікаціях автора.

У четвертому розділі «Обґрунтування та розробка програми навчання гри в шашки дітей дошкільного віку» представлені результати проведеного формовального експерименту. Зокрема були обґрунтовані підходи та алгоритм побудови програми та педагогічні умови навчання гри в шашки дітей дошкільного віку. Автором було визначено, що найбільш доцільним до розробки програми є застосування таких підходів: особистісний, диференційований, комплексний, системний.

Алгоритм побудови програми, розроблений автором містить 15 складових, а саме: визначення мети та завдань програми навчання гри в шашки; розробка змісту програми; планування занять на рік; обрання методів навчання та взаємодії з дітьми; засоби навчання; визначення інвентарю та місця проведення; контингент; врахування вікових особливостей; розклад занять та тривалість; оцінювання та мотивація; залучення батьків; спостереження за прогресом; адаптація програми; підвищення складності та змістовності програми; завершення програми.

Структурна схема навчальної програми гри в шашки включає в себе мету, форму проведення занять, засоби, а також етапи її реалізації (4 етапи). Також визначені терміни і тривалість навчання на кожному етапі, а також кількість тем, що вивчаються, кількість занять на тиждень та їх тривалість. Визначена спрямованість кожного етапу навчання.

Для оцінки ефективності впровадженої програми та впливу гри в шашки на розвиток когнітивних здібностей дітей автором було проведено психологічне тестування для оцінки рівня розвитку уваги, мислення, пам'яті,

творчих здібностей, а також – розвитку складових особистості дітей контрольної та експериментальної груп.

У ході експериментальної перевірки, яка відбувалася в два етапи, доведено покращення показників уваги (стійкість уваги дітей ЕГ статистично значуще ($p < 0,05$) підвищилася за тестами «Знайди відмінності», «Знайди і викресли» та «Постав позначки»; у дітей КГ статистично значущих змін не визначено $p > 0,05$), пам'яті (у дітей ЕГ спостерігалось статистично значуще покращення пам'яті за всіма використаними тестами ($p < 0,05$); у дітей КГ статистично значущого покращення пам'яті не відбулось, $p > 0,05$), мислення (у дітей ЕГ статистично значуще підвищилися показники за всіма використаними тестами ($p < 0,05$); у дітей КГ статистично значуще зріс рівень мислення за тестом «Логічна послідовність дій» ($p < 0,05$), а за рештою тестів покращення мислення не зафіксовано ($p > 0,05$)), творчих здібностей (статистично значуще зріс рівень в ЕГ – $T = 0$; $Z = 2,665$; $p = 0,0077$, у дітей КГ статистично значущого покращення не виявлено – $T = 3$; $Z = 1,214$; $p = 0,2249$) та розвитку особистісної сфери дитини (статистично значуще зріс рівень в ЕГ ($T = 0$; $Z = 3,296$; $p = 0,0001$) та у дітей КГ ($T = 0$; $Z = 2,026$; $p = 0,0431$). Отже, отримані дані підтверджують доцільність застосування запропонованої програми у закладах дошкільної освіти з дітьми 4-6 років в умовах гурткової роботи.

Результати досліджень, які представлені у 4 розділі висвітлені у 5 публікаціях автора.

У *п'ятому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження»* представлені підсумки дисертаційної роботи. У результаті дослідження отримано три групи даних, які підтверджують, доповнюють та розширюють вже існуючі розробки, й абсолютно нові результати дослідження.

У *висновках* дисертації викладені основні результати роботи, кількісні та якісні показники здобутих результатів.

Наведені практичні рекомендації можуть бути використані вихователями, тренерами, батьками для оптимальної організації процесу навчання дошкільнят гри в шашки.

Повнота викладення матеріалів у роботах, які опубліковані автором. Наукові результати дисертації висвітлені в 15 наукових публікаціях: 3 статті у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України; 1 стаття у періодичному науковому виданні Чорногорії, проіндексованому в базі даних Scopus (Q3); 9 публікацій апробаційного характеру; 2 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на XIII - XVI Міжнародних наукових конференціях молодих учених «Молодь та олімпійський рух» (Київ, 2020 - 2023); Міжнародному конгресі «Sport. Olimpism. Sănătate» (Chişinău, 2020); III, V-VI Всеукраїнській електронній науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії» (Київ, 2020, 2022); щорічних науково-практичних конференціях кафедри інноваційних та інформаційних технологій у фізичній культурі і спорті (2020 – 2021), кафедри кіберспорту та інформаційних

технологій Національного університету фізичного виховання і спорту України (2022-2023).

Загалом дисертаційна робота Надії Василівни Чижевської «Формування здібностей дітей 4-6 років до занять інтелектуальними видами спорту (на матеріалі шашок)» викладена державною мовою із дотриманням наукового стилю, що відзначається адекватним застосуванням термінологічного апарату. Робота характеризується цілісністю, тематичною повнотою та розкриттям головної наукової ідеї автора. Представлені у роботі наукові та практичні положення логічні та достатньо обґрунтовані. Викладені ідеї та розробки, що належать співавторам чи іншим авторам, або критичний аналіз наукових поглядів інших дослідників мають посилання на відповідні джерела.

Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, вважаємо за потрібне звернути увагу на деякі зауваження, а саме:

1. Необхідно зазначити, що до варіативної складової змісту програми розвитку дитини «Я у Світі» (2019) для дітей старшого дошкільного віку була включена освітня лінія «Шахи». На нашу думку, необхідним було б проаналізувати цю складову діючої програми дошкільної освіти, оскільки шахи також є інтелектуальним видом спорту.
2. У першому розділі автором надаються відомості щодо значення інтелектуальних ігор у вихованні людини у період Середньовіччя (С. 34). Але, спостерігається неузгодженість у цитуванні Петра Альфонсо. Мова йдеться про виховання у майбутніх воїнів-феодалів 7 лицарських доброчинностей, серед яких – гра в шахи, а не у шашки.
3. У тексті автор неодноразово (С. 23,25,27,29,67 та ін.) застосовує термін «дошкільний навчальний заклад», хоча діючі програмно-нормативні документи визначають його як «заклад дошкільної освіти».
4. У деяких випадках (С.53) автор застосовує визначення, які є некоректними. Наприклад, «фізичні навички», маючи, мабуть, на увазі «рухові навички»; «... розвитку... емоційного стану дитини» (С.56), а треба – «покращенню емоційного стану» та ін.
5. Виникають питання щодо організації дослідження. Автор наголошує, що «... педагогічний констатуючий порівняльний експеримент здійснювався з метою впровадження програми гри в шашки для розвитку когнітивних здібностей дітей і доведення її впливу на розвиток психічних процесів дітей» (С.68). Але, такі завдання є властивими для формувального експерименту, після якого можна порівнювати отримані результати контрольних та експериментальних груп, і тільки після цього можна визначити ефективність запропонованих підходів.

6. У методиках дослідження когнітивних і креативних здібностей дітей, а також їх внутрішньо-особистісної сфери, на нашу думку, необхідним було б представлення критеріїв оцінювання (С.68-75).
7. Вважаємо, що у тексті доцільним було б подати тлумачення основних дефініцій, які використовуються («здібності», «когнітивний розвиток», «мовленнєвий розвиток», «фізичний розвиток»).

Вказані зауваження не знижують наукової цінності роботи та не заперечують отриманих наукових результатів, що у сукупності розв'язують важливе науково-прикладне завдання, мають істотне значення для вдосконалення системи навчання і виховання дітей у закладах дошкільної освіти.

Висновок. Дисертаційна робота Н.В. Чижевської «Формування здібностей дітей 4-6 років до занять інтелектуальними видами спорту (на матеріалі шашок)» є самостійною завершеною науковою працею, має наукову новизну і відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019р №759) та «Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022р. №44, а її авторка Надія Василівна Чижевська заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 017-Фізична культура і спорт.

Доктор наук з фізичного
виховання та спорту,
професор, завідувач кафедри
теорії та методики фізичного
виховання і спорту Університету
Григорія Сковороди в Переяславі

Підпис: **Наталія ПАНГЕЛОВА**
Засвідчую:
Нач. ВК *Манаф Аніна Анатолівна*